

502 (11) 43 גינת, ועד

מיני חלבלוב בגינותינו

אבינעם דנין, המחלקה לבוטניקה,
האוניברסיטה העברית, ירושלים

הקדמה

מיני חלבלוב שחדרו לארץ, בעיקר
מאמריקה, מהווים מיטרד קשה
לגננים, בשטחים המושקים בקיץ
בטפטפות.

קבוצת העשבים הרעים הללו מונה
מספר מינים, שחדרו לארץ
בעשרות השנים האחרונות, וקצב
התפשטותם מהיר.

E. hirta

חלבלוב הכדורים

מיני חלבלוב אלה הם בעלי עלים נגדיים
ובבסיסם זוג עלי-לוואי; (למרבת מיני החלבלוב
האחרים הנפוצים בארץ, אין עלי-לוואי). ככל בני
הסוג, הם נחשבים לצמחי רעל. הם מפרישים מיץ
חלבי ("חלבי") מאבריהם החתוכים ויש להיזהר
ממגעו בעיניים או מהגעתו למערכת העיכול; על
כן יש לשטוף היטב הידיים לאחר עישובם.

כמה ממינים חדשים אלה, כונו בשמות מדעיים
בלתי נכונים, ובעיקבות זאת גם בשמות עבריים
לא נכונים. חלקם הגיע לארץ לאחר צאת כרך ב'
של פלורה פלסטינה (מ. זהרי 1972) או "המגדיר
החדש" (מ. זהרי 1976). חלק מהשמות, שהופיעו
בעבודותיהם של הלר ודפני (1980, 1983), היו
מוטעים. טעויות אלה התבררו לי, תוך כדי הכנת
החלק "שלי" במגדיר לצמחי הבר של ארץ-ישראל
(פינברון-דודן ודנין, 1988).

הסוג — חלבלוב Euphorbia

משפחה — חלבלוביים Euphorbiaceae

על הסוג חלבלוב, נמנים עשבים חד-שנתיים, רב-שנתיים או בני-שיח (בארץ). בעלי מיץ חלבי. העלים
מסורגים, לפעמים נגדיים, פשוטים; עלי-הלוואי קטנים, או חסרים. הפרחים ערוכים בתפרחת קטנה
המכונה "כוסית", שהיא מעטפת מאוחת-עלים, הדומה לעטיף של פרח ובעלת 4–5 אונות, וביניהן
4–5 בלוטות; לפעמים, הבלוטות צבעוניות ובעלות תוספת לבנה או צבעונית. כל כוסית מכילה פרח
עלייני (נקבי) אחד (הנישא על עוקץ, ולו שחלה בעלת 3 מגורות ו-3 או 6 צלקות), ופרח או מספר
פרחים אבקניים, (זכריים) (כל אחד מהם בן אבקן אחד וחפה זעיר בבסיסו). לעתים קרובות, מספר

(המשך בעמוד (28) 512)

כוסיות סמוכות יוצרות תפרחת דמוית סוכך, ועטופת ביחד על ידי מעטפת הסוכך. הפרי – הלקט בעל 3 מגורות חד-זרעיות, הנפתח לעתים קרובות על ידי "התפוצצות" זריקת הזרעים למרחק. הזרעים בעלי תוספת שומנית (קרונקולה), שצבעה שונה מצבע הזרע, או חסרים אותה.

הגדרת מיני החלבוב

1. עליהנבעול נדיים, בסיסם לא סימטרי, בעלי עלילוואי קטנים. התוספת לבלוטות תמימות, או בעלות אונות מעוגלות בראשן אך לא בעלות קרניים. הזרעים חסרי קרונקולה

2 –

1* עליהנבעול מסורגים, בסיסם סימטרי, חסרים עלילוואי; העלים הסמוכים לתפרחות, נדיים לעתים; לעתים רחוקות עליהנבעול נדיים, אך אז, התוספת לבלוטות בעלות קרניים או משוננות והשיניים חדות בראשן. הזרעים בעלי קרונקולה או חסרים תוספת כלשהי באחד מקטבי הזרע

12 –

2. העלים תמימים ואם חרוקים ובעלי שיניים מרוחקות, הזרע חלק ואלה צמחי חולות החוף

3 –

4 –

2* העלים משוננים, לפחות בראשם, הזרעים בעלי גומות

3. צמחים קרחים הגדלים בחולות החוף. ההלקט קרח. הזרעים תבשלים חלקים. (ציור 390 ב"פלורה" 1972).

(ח"ש) חולות החוף. נדיר. חוף הגליל, עמק עכו, השרון, פלשת.

פריחה: מאי – אוקטובר. טיפוס התפוצה: אירדסיבירי – יסיתכוני – אירנרטורני.

E. peplis L. חלבוב שרוע

3* צמחי מדבריות חמים, שעירים, או לעתים רחוקות קרחים. ההלקט שרוע או קרח. הזרעים בעלי גומות.

(ח"ש) ערוצים וקרבת סלעים במדבריות חמים. נדיר. דרום הנגב; בקעת יס'המלח, הערבה; אדום. (ציור 391 ב"פלורה" 1972).

פריחה: פברואר – מרס. טיפוס התפוצה: סודני.

E. granulata Forssk. חלבוב גרנרי

עשוי לגדול כעשב רע בגינות בערבה ובדרום הנגב.

(2)4. הכוסיות ערוכות בתפרחות דמויות כדור שקוטן כ"1 ס"מ. אורך העלים עד 4 ס"מ. הענפים שרועים או אלכסוניים. ההלקט מכוסה שערות הזוקות.

(ח"ש) גינות מישקות, שדות שלחין, משתלות. מצוי. השרון, פלשת; הגליל התחתון, עמק יזרעאל, שומרון, צפון הנגב, הר הנגב; בקעת החולה, בקעת כנרת, בקעת יס'המלח; הגולן. (ציור 395 ב"פלורה" 1972).

פריחה: יולי – נובמבר. טיפוס התפוצה: אמריקני.

E. hirta L. חלבוב הכדורים

צמח דג, מוצאו מאמריקה הטרופית. נאסף בארץ לראשונה ב"1924. שם נרדף *E. pililifera* L.

4* הכוסיות אינן ערוכות בכדורים אלא בודדות או בתפרחת דמוית סוכך

5 –

6 –

8 –

5. ההלקט קרח

5* ההלקט שרוע

6. צמחים זקופים. העלים משוננים כמסור, מחודדים בראשם, מנוקדים באדום, אורכם 10–30 (–36) מ"מ. התוספת לבלוטות לבנות, מעוגלות וחלקות.

(ח"ש) גינות מושקות, שדות שלחין, משתלות ואשפתות. נדיר מאוד. הרי יהודה. (ציור 396 ב"פלורה" 1972).

פריחה: אוגוסט – ספטמבר. טיפוס התפוצה: רב־אזורי, צפוני־טרופי.

E. maculata L. חלבוב נטוי

נאסף פעמיים בהרי יהודה בשנות ה־1940. ב"פלורה" (1972) נתון שמו כ־*E. nutans* Lag. אך על פי ד"ר רדקליף־סמית זאת היתה הגדרה לא נכונה. השם בעברית לא משתנה. הצמח לא נמצא כנראה בארץ מלבד "נסיונות ההגירה" שלו בשנות ה־40.

6* צמחים שרועים. העלים תמימים או משוננים ומעוגלים בראשם

7 –

7. צמחים קרחים. העלים תמימים, אורכם 1–3 מ"מ, רוחבם 2–3 מ"מ, צבעם ירוק מלבין; עלי־הלוואי מאוחים, משולשים. הזרע בעל 4 צלעות, כל צלע בעלת 3–4 שקעי רוחב לא ברורים, אורכו 0.8 מ"מ. הבלוטות אליפטיות ופחוסות מהצד, צבען אדום או סגול כהה, התוספות שלהן לבנות, תמימות או בעלות אונות מעוגלות, רוחבן פי 1–3 מרוחב הבלוטות. הגבעולים ירוקים־בהירים עד מלבינים.

(ח"ש) בתי־שלחין, סדקי מדרכות. נפוץ מאוד. השרון, פלשת; הגליל התחתון, עמק יזרעאל, הכרמל, הרי יהודה, השפלה, מערב הנגב, הר הנגב, דרום הנגב; בקעת חולה, בקעת כנרת, בקעת יס־המלח; החרמון, הגולן.

פריחה: אפריל – אוקטובר. טיפוס התפוצה: אמריקני.

E. serpens Kunth חלבוב זוחל

צמח־גר, נאסף לראשונה בשנות ה־70; מתפשט בתי־שלחין וסביר שגדל בגלילות נוספות. נזכר אצל הלר ודפני (1983) בשם – חלבוב ברוד *E. maculata* L. השם המדעי שייך לצמח אחר והשם העברי נגזר.

7* צמחים שעירים, השערות ממושקות דלילות או צפופות. העלים דמויי ביצה, משוננים או חרוקים אורכם 1(–)3 – 7(–)11 מ"מ; עלי־הלוואי דמויי זיף. אורך הזרע 1 מ"מ, בעל 4 צלעות, כל צלע בעלת קמטי רוחב ברורים, הבלוטות אליפטיות, אדומות או אדמדמות; התוספות שלהן לבנות, בעלות 3 שיניים או אונות ברורות. הגבעולים מאדימים. לפעמים ההלקט מכוסה שערות ממושקות (ראה גם סעיף 10 להלן).

(ח"ש) שדות שלחין, גינות, משתלות, אשפתות. מצוי. חוף הגליל, עמק עכו, השרון, פלשת; הגליל העליון, הגליל התחתון, עמק יזרעאל, הכרמל, שומרון, השפלה, הרי יהודה, צפון הנגב, הר הנגב; בקעת חולה, בקעת כנרת, הגליל, מדבר שומרון; הגולן (ציור 392 ב"פלורה" 1972).

פריחה: אפריל – אוקטובר. טיפוס התפוצה: יס־תיכוני – מערב אירנרטורני.

E. chamaesyce L. חלבוב עגול־עלים

בעבר היה זה המין העיקרי מקבוצה זאת בגינות מושקות בארץ, ויש מקומות שהוא עודנו המין החשוב מבין המינים השרועים.

5)8. שערות הפרי ממושקות. מצויות בעיקר על הקרין שבגב כל מגורה (בין התפרים). הבלוטות אליפטיות, פחוסות מהצד, אדומות או ארגמניות כהות; התוספות ורודות, רוחבן כמעט כרוחב הבלוטה עצמה. הגבעולים אדמדמים או אדומים. הזרעים בעלי 4 מקצועות חדים ובעלי קמטי רוחב ברורים לאורך הצלעות. עלי־הלוואי דמויי מרצע, אדמדמים, שעירים.

(ח"ש) גינות מושקות, שדות שלחין, סדקים במדרכות. נפוץ מאוד. השרון, פלשת; הגליל התחתון, עמק יזרעאל, הכרמל, שומרון, הרי יהודה, צפון הנגב, הר הנגב; בקעת חולה, בקעת כנרת, הגליל, הערבה; הגולן. (ציור 394 ב"פלורה" 1972).

E. prostrata Aiton חלבוב פושט

צמח־גר, מוצאו מאמריקה; מתפשט בתי־שלחין.

8* השערות מצויות על רל הפרי, הדוקות ממושקות. הבלוטות ירוקות או צהבהבות

9 –

אד לא אדומות

9. צמחים זקופים. העלים מצויירים, בעלי כתמים בהירים או אדומים בעיקר על העורק המרכזי, שפתם משוננת או חרוקה; העלים התחתונים גדולים מהעליונים. הגבעולים אדמדמים. שערות הפרי ממושקות, מסולסלות מעט. הזרע בעל 4 צלעות, לאורך שקעים מעטים לא ברורים. הבלוטות עגולות, התוספות לבנות או ורודות, רוחבן פי 2–3 מקוטר הבלוטות.

(ח"ש) גינות מושקות, בתי שלחין. נפוץ מאוד. השרון פלשת; הגליל התחתון, השפלה, הרי יהודה, צפון הנגב, מערב הנגב, הר הנגב; בקעת כנרת, הערבה; הגולן.
פריחה: אפריל – ספטמבר. טיפוס התפוצה: אמריקני.

E. lasiocarpa Klotzsch פרי-שעייר חלבוב

צמח-גר, נושא נחלה לקיץ-עונת החורף. הוגדר על ידי הלר ודפני (1983) כחלבוב פרעני *E. hypericifolia* L. שאינו גדל בארץ.

צמחים שרועים. העלים אינם מצויירים, שפתם תמימה או חרוקה. שערות הפרי ישרות ומפושקות. אם העלים מצויירים, השערות הדוקות לפרי

10 -

10. שערות הפרי מפושקות. (ראה פירוט למעלה מסי 7).

E. chamaesyce L. חלבוב עגול-עלים

10* שערות הפרי הדוקות

11 -

11. הזרע מלבין, אורכו 1 מ"מ, בעל 4 צלעות מקומטות לרוחבן. העלה ירוק, ללא כתם אדום. צמחי מדבר שרועים, בעיקר בבתי-גידול טבעיים. (ציור 393 ב"פלורה" 1972).

(ח"ש) קרקעות חוליות. נדיר. דרום פלשת; בקעת ים-המלח, הערבה.
פריחה: פברואר – אפריל. טיפוס התפוצה: סודני.

E. forskalii Gay חלבוב מצרי E. aegyptiaca Boiss. שם נרדף

11* הזרע חום, אורכו 0.8 מ"מ, בעל 4 צלעות; כל צלע בעלת 3 – 4 שקעים לרוחבה. העלה בעל כתם אדום בצדו העליון, סביב העורק המרכזי על פי רוב. הבלוטות אליפטיות, פחוסות מהצד, צבען ירקרק; התוספות לבנות או ורודות, תמימות או בעלות 3 אונות קהות, רוחבן פי 2 – 3 מרוחב הבלוטות. צמחים של סביבת האדם; גינות מושקות ובתי-גידול מופרעים.

(ח"ש) בתי-שלחין, סדקי מדרכות. מצוי. השרון, פלשת; הרי יהודה.
פריחה: אפריל – אוקטובר. טיפוס התפוצה: אמריקני.

E. supina Rafin. חלבוב מאדים

צמח-גר, נאסף לראשונה ב-1974 בצד הכביש ליד בת-שלמה, וב-1988 בגבעתיים, חולון וירושלים, ומדווח כאן לראשונה. מתפשט בבתי-שלחין.

112. כאן נמנים במגדיר שאר מיני החלבוב, אשר אינם נוגעים לנושא שלנו, כפי שהוגדר למעלה. ■

רשימת ספרות

דפני א. והלר ד. 1980. עשבים גרים בישראל (1): הסוג חלבוב (*Euphorbia*). השדה ס': 1010 – 1011.
הלר ד. ודפני א. 1983. צמחי בר גרים בישראל. החברה להגנת הטבע.
זהרי מ. 1976. מגדיר חדש לצמחי ישראל. עם עובד.
פינברון-דותן נ. ודנין א. 1988. מגדיר לצמחי הבר של ארץ-ישראל. כנה (בדפוס).

Smith, A.R. and Tutin, T.G. 1968. *Euphorbia* L. in T.G. Tutin et al., (eds). *Flora Europaea* II: pp. 213–226.

Zohary, M. 1972. *Flora Palaestina* part 2. The Israel Academy of Sciences and Humanities.

